

Agónia vagy eksztázis és következményei

Éppen három napja jelent meg Dessewffy Tibor "Agónia vagy eksztázis" című cikke a Népszava 1997. július 28-i számában, a "Vélemény" című rovatban, amelyben Vitányi Ivánnak a magyar kultúra helyzetét tárgyaló írását teszi a "tárgyilagós tudományos szemlélő" kritikája tárgyává, nevezetesen

- 1) hogy Vitányi értékeli:
- 2) hogy nem tisztázza azokat az értékpreamisszákat, amelyekhez képest "jó vagy rossz" hírré válnak az egyes állítások.
- 3) hogy Vitányi a szubkulturákat az illető szubkultura és az azt hordozó réteg az egészben (a kultúrában és társadalomban) betöltött szerepe alapján értékeli.

Vitányi írását érdemben, a tényeket és értékelésüket, valamint Vitányi és pártja szerepét az elmúlt évek kultúrpolitikájának és információpolitikájának alakításában itt nem kívánom tárgyalni. Amiről írok, az az a tudományosság leplebe öltözött irracionális, talán merjük kimondani nyíltan, ostobaság, amelynek további elterjedésének veszélyei - úgy látszik - nagyok. A kádári időkben és azelőtt felnőtt generáció, így vagy úgy még tudatában van annak, hogy a társadalmi cselekvésnek következményei vannak és hogy aki dönt, annak társadalmi felelősséget kell viselnie. Úgy tűnik azonban, hogy a nyílt társadalom világában felnőtt generáció egyes tagjai nem képesek helyesen értékelni a társadalomtudományokban megjelenő eszmék jelentőségét az állam életében és a nemzetközi szinten.

Itt elsősorban azzal a kritikai észrevétellel foglalkozom, hogy Vitányi a Művelődési és Közoktatási Minisztérium számára készített összefoglalójában értékeli és "ez a fajta direkt normatívítás legalábbis szokatlan a szociológiai zárójelentések műfajában".

"...valóban a posztmodernitás egyik nagy kérdése, hogy miként lehet a látványosan elszaporodó szubkulturák között minőségi különbséget tenni, vagy György Péter kedvenc példájával, minek alapján dönthetjük el, hogy Lagzi Lajcsi valóban, és nem csak a konstruált kulturális kánon szerint - "rosszabb vagy jobb" Mozartnál?" - így Dessewffy. Dessewffy nem hiszi, hogy e tekintetben egyértelmű megoldást tudna ajánlani, majd mégis ajánl megoldást, azt az iróniát, amely tisztában van saját értékeinek és szabályainak esetlegességével és konstruált voltával, mégis van bátorsága és képessége ezek mellett kitartani.

Nos Dessewffynek, mint magánembernek, vagy kutatónak nem kell megoldást találnia, és különösen ajánlania. Mint magánember, vagy mint szociológus nincs a közkérdések szempontjából döntési helyzetben, nem kell döntéseket hoznia a Magyar Köztársaság nevében és érdekében, pontosan azt tart értékesnek, amit óhajt, saját meggyőződése relatív érvényességét schumpeteri módon tudatosíthatja és megingathatatlanul kitarthat emellett, és az ebből a meggyőződéséből származó következményekért, amelyek azért magára és családjára nézve nyilván vannak, majd maga viseli a felelősséget.

Ténykérdés azonban, hogy van egy Magyar Köztársaság, amelyet polgárai azért tartanak fenn, vagy azért viselik el, hogy közös értékeiből érdekeket származtasson, azokat megfogalmazza és védelmezze. Szintén ténykérdés, hogy vannak más államok, amelyek egy részét polgáraik szintén azért tartják fenn, hogy az ő értékeiket és érdekeiket védelmezze. Hogy melyek azok a legfontosabb területek, ahol közös értékekről és érdekekről lehet szó, a tekintetben valószínűleg, legalábbis azok egy nem elhanyagolható körére nézve, egyetértés van. Ezeket a különféle államelméletek "állami funkciók" címen tárgyalják, és itt persze az információs társadalmakban új fejlemények is elképzelhetők. Hogy pontosan melyek ezek az értékek és érdekek, és hogyan kell ezeket védelmezni, a tekintetben már nincs egyetértés, és ez a politika területe. E tekintetben más államok politikai kulturájára nézve tanulságos, hogy a legutóbbi brit parlamenti választások finisében a BBC főműsoridejében a kormány és az árnyékkormány népjóléti minisztere jórészt éppen igen konkrétan megfogalmazott értékproblémákról, arról vitatkozott, hogy milyen mutatószámokkal kellene mérni az egészségügyi ellátás színvonalának alakulását, bár nem ágyszámokról volt szó. Szintén ténykérdés, hogy vannak más államok, amelyeket végső soron nem állampolgárok tartanak fenn, hanem nemzetközi vállalatok, maffiák, más államok, éppen ez utóbbiak céljainak elérésére.

Egy valamennyire is legitimitásra vágó állam számára azonban elképzelhetetlen az, ami egy kis kutató számára igen, hogy tudniillik esetleges és konstruált szabályok alapján, amelyek esetlegességével és konstruáltságával maga is tisztában van, szabályozzon, sáfárkodjon valamennyiünk pénzével, döntsön valamennyiünk vagy sokunk sorsáról. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium, a szóbanforgó kutatás finanszírozója, azért van, hogy olyan politikát képviseljen, amely a Magyar Köztársaság érdekeinek megfelel, és ennek legalább a létszátát fenn kell tartania. Az vitatható, hogy milyen egy ilyen politika, az is, hogy a jelenlegi művelődéspolitikai ilyen-e, de az nem, hogy semmilyen művelődéspolitikai nem lehet érdek-, és ezért értékesleges.

A demokratikus jogállam érték- és érdeksemlegesség helyett politikákat, azaz meghatározott célokat is azok elérését célzó intézkedések sorozatát fogalmazza meg, azokat közzéteszi, megvitatja, elfogadja, ismét közzéteszi, majd aszerint cselekszik. Azért, mert a Magyarországon évtizedeken át folytatott tervgazdálkodás mechanizmusa és sokszor céljai sem szolgálták a Magyar Köztársaság jogelődjének érdekeit, kár lenne azt a következtetést levonni, hogy nem szükséges megvitatni, politikai dokumentumban összefoglalni és az intézkedések során követni az érdekeinket követő politikát. E tekintetben egyetértek Dessewffyvel. A Tizenkét pont, a Függetlenségi nyilatkozat politikai nyilatkozatok voltak és e dokumentumokat nem kompromittálta az, hogy ezek előtt és után számos politikai nyilatkozat népek félrevezetését, a felettük való uralom megszerzését célozta. Természetesen mind a politika megformálása, mind az érdemi döntéshozatal az érdekérvényesítés szokásos szinterein és módján történik.

Légüres térben gondolkodó tudorok, absztrakt döntési helyzetben, pusztán logikai alapon, de kötődések és azonosulás nélkül felismerik döntésképtelenségüket és számukra marad az értékrelatívizmus, amelynek elméletét magas intellektuális szinten lehet művelni. Ha két ember vitatkozik egy lakatlan szigeten, ahonnan soha nem szabadulhatnak, akkor érzelmi alapon, absztrakt esztetikai elevek vagy társadalmi rétegek megcsontosodott szokásain alapuló kánon szerinti döntéseik egyenértékűnek tűnnek. Ugyanilyen helyzetben vitatkozhatna két olyan ember is, akik az őket körülvevő világban úgy élnek, mintha lakatlan szigeten élnek, akik döntései nincsenek hatással az őket körülvevő környezetre, az őket körülvevő környezet az ország, a település döntései pedig nincsenek hatással rájuk. Mi, magyar állampolgárok azonban valamennyien 1997-ben, többnyire Magyarországon élünk. A döntés, a politikai cselekvés fogalmához hozzátartozik a döntés következménye, a döntési hiba, a hiba valószínűségének, a döntéssel okozott kárnak vagy haszonnak, végül a felelősnek a fogalma. A művelődési kormányzat döntései hatással vannak Dessewffyre ugyanúgy, mint György Péterre, így vagy úgy, előbb, vagy utóbb tízmillió magyar állampolgárra. Nem értelmes vagy ha racionális, akkor nem tisztességes dolog úgy tenni, mintha ez nem így lenne.

Vitányinak, mint az országgyűlésben felelős döntésekre kényszerülő felelős politikusnak természetesen nem jut eszébe, hogy a Minisztérium részére készülő összeállításában valamilyen steril és elkötelezetlen fogalomrendszerben, vagy egyáltalán ne értékelje a kutatás eredményeit.

De kedves Dessewffy, néhány év múltán, amikor felnőtt szülővé válik, talán Önnek sem lesz mindegy, hogy fia szerepjátekmaniás lesz, vagy Mozart rajongó. Mit fog Ön gondolni és írni, ha fiának szerepjátekmaniássá válása miatt a gyermek tanulmányi eredményei leromlanak, hiszen ugye tudja, hogy ez a fajta játék a valóság megismerését akadályozza, egyfajta primitív - ez nem erkölcsi, hanem a fogalmak számával és struktúrájával mérhető technikai kategória itt - világszemléletével, a vér, az erőszak túlhangsúlyozásával, a vad fantázia túlhangsúlyozásával. És mit fog Ön írni, ha a játék, no persze nem közvetlenül, de éppen a hozzátartozó infrastruktúra és szubkultura révén kábítószerfogyasztóvá teszi fiát, mint e "játék" áldozatai közül oly számosat?

Úgy gondolom, hogy sem utilitáriánus, sem erkölcsi szempontból nem lehet egyenlőségjelet tenni egy nagy cigarettakonzernnek, tudottan egészségellenes termékek anyagi haszon ellenében történő forgalmazójának elkötelezett, vagy a Magyar Köztársaságnak, a magyar nemzetnek elkötelezett és tisztességes kutatói magatartás között.

Az értékrelatívizmus problémájára a tisztességes politikai döntéshozatal szintjén az ad választ, hogy a szubkulturák azok résztvevői és az állampolgárok települési vagy országos közösségei szempontjából nem egyenértékűek, a hozzájuk kapcsolódó életvitel, a szubkulturák jelenléte jelentős pozitív vagy negatív következményekkel jár. A kulturális, szélesebb értelemben véve a társadalmi jelenségeket, és a politikai alternatívákat tehát következményeik, hatásuk szerint kell értékelni. Ennek egy változata az,

amit Dessewffy ládafiából előkapott funkcionális megközelítésként. aposztrofál, és intellektuális visszalépésként sőt tautológiaként lát. A politikai alternatívák következményei közül egyesek egyszerűen közismert tények alapján logikai úton beláthatók. Néhány csak felvillantandó, és a valóságban persze jóval bonyolultabb példa:

Ha egy országban a "szerepjátékosok" jelenlegi szubkulturája növekszik a Mozart rajongók szubkulturája rovására, akkor várhatóan többek között nő a szerepjáték segédletek piaca, ezzel összefüggésben a külföldre kifizetett jogdíjak összege, erősödik hazai infrastruktúrájuk, táboruk differenciálódik. Mellekesen növekszik a hasonló vizuális kulturát és mítoszt nyújtó játékautomaták felhasználóinak száma, az ezeket üzemeltető vendéglátóipari helyek forgalma, e helyek látogatóinak szokásai miatt a dohány és ital fogyasztás. Ezzel egyidejűleg a Mozart lemezek vásárlóinak és a koncertek látogatóinak száma csökken. Közvetett hatásként csökkenhet az Operaház látogatóinak száma, és mindazoknak a száma, akik olyan tevékenységet folytatnak szabad-, vagy munkaidejükben, Ha az idegen nyelvű rap tovább terjed a hagyományos magyar népzene rovására, akkor a zene, a dal spontán, a nyelv fogalmi kontrollja alatti kiélést és átélést nyújtó szerepe, érzelmeket artikuláló, racionális közösségi élményt nyújtó jellege elvész, a társadalmi kohéziót értelmes és építő közösségfenntartó a közönséget számukra érthetetlen artikulálatlan és misztikus érzelmekhez és reakciókra szoktatja, felszabadítja a racionális kontroll alól és szabadjára engedi a vad indulatokat. Zeneileg (technikailag és kompozíciós szempontból) igénytelen

Ha egy kis ország nem pártfogolja saját nyelvi iparát, "tartalom ipar"-nak nevezett szellemi termékkibocsátóit, akkor azokat az "economy of scale" az információ tömegtermelése révén elérhető többlethozsón révén a nagy nyelvterülettel, azaz piaccal rendelkező tömegtermelők kiszorítják. Ténykérdés, hogy ezek az iparágak ígérnek a jövő profitját, ez tehát nemcsak munkanélküliség, de életszínvonal, jólét kérdése is. Ha egy ország nem gondoskodik népessége oktatásáról műveléséről, akkor kisebb az esélye annak, hogy munkavállalói a nemzetközi világban a job-race-ben, a munkahelyekért folyó világméretű versenyben helytállnak, tehát a kevésbé jövedelmező tevékenységekbe szorulhatnak, ami összességében a nemzeti ösztermék csökkenéséhez vezet. Amikor a kibocsátás-struktúra eltolódik az információs javak felé, akkor bizony nem hagyható figyelmen kívül az ország növekvő negatív egyenlege e termékcsoportban.

Ténykérdés, hogy van emlékezetünkben tartósan tárolódó, ezen belül tőke jellegű, azaz hosszabb időn keresztül hozadékot hozó információ, olyan információ, amely önmagában ugyan nem működik tőkeként, de hozzájárul az egyén - és ezzel az ország - szellemi gyarapodásához. Van olyan információ is, amely "egyik fülünkön be, másikon ki" és végül vannak romboló eszmék, amelyek az emberi egyed tőkefelhalmozó és munkaképességét, az emberi munkaerő és a személy ismereteit rombolják, értékétől megfosztják. Ténykérdés, hogy egyénileg - a különféle nemzetközi dokumentumok szerint - minden egyes embernek joga van csaknem bármilyen információt fogyasztania. De egy felelős állam nem tekinthet el attól, hogy a különféle információk termelésének, fogyasztásának és forgalmának előnyös vagy hátrányos következményei vannak, értékelnie kell tehát, hiszen ha nem értékelné másként a különféle információfajtákat, eltekintene a termelésük és fogyasztásuk következményeitől, akkor az általa képviselt ország egészét veszélyeztetné, illetve kiszámítható módon kárt okozna polgárainak. "Kevesebb a nemzeti ösztermék, fogy a nemzeti vagyon." Ezek bizony az állam felelőségi körébe tartozó kérdések. Az állammal kötelessége ezt vizsgálnia, sőt éppen ezt kell vizsgálnia. Miért másért tartanak fenn a magyar választópolgárok kormányukat, ha nem azért, hogy javítsa életésélyeiket. Senki nem állítja, hogy e kérdéseknek kizárólag gazdasági oldalát kell vizsgálni, a gazdasági oldal, hogy egy régi szóval éljek "pártos" elemzése nélkül azonban egy árutermelő és pénzgazdálkodáson alapuló országban éppen a legfontosabb oldal hiányzik.

Látni kell, hogy az Egyesült Államokban, ebben a soknemzetiségű, soknyelvű társadalomban az állam fennmaradásának feltétele a nyelvi, kulturális csoportok és az amerikai értelemben vett rasszok közötti béke és együttműködés, a világgazdaság motorjának szerepét játszó, a versenyképességi listákat vezető Egyesült Államok gazdasági és általában hatalmi pozícióját pedig éppen az az ideológia erősíti, amely értéknek azt kiáltja ki, ami az ország sajátja.

Nem intellektuális visszalépés az, ha egy totális diktátóra totális cenzúrája helyett a Köztársaság intézményei a társadalmi folyamatokat és jelenségeket értékelik, és azokat a köz érdekeit bizonyíthatóan és a köz által elismert módon szolgáló bölcs információpolitika szerint a hatáskörük szerint támogatják vagy tiltják. Mindezek a gondolatok nem újak, az önmaguk érdekeit kül-és belföldi

érdekcsoportokkal szemben, kompromisszumokban érvényesíteni megpróbáló országokban, az Egyesült Államokban Clinton oktatási és "információs sztráda" intézkedéseiben, az Európai Unió az információs társadalommal kapcsolatos dokumentumaiban is megtalálhatók.

A politikai alternatívák következményeinek elemzése sokszor nem egyszerű. Kinek jutna első gondolatként eszébe, hogy - egy felmérés szerint - Magyarországon a jótékony célú adakozási hajlandóságot leginkább befolyásoló tényező nem a családi vagy az egy főre jutó jövedelem, a gyermekek száma, az iskolázottság, a kor, a lakóhely, a nem, a foglalkozás, a lakásviszonyok, hanem az, hogy a személy kedvteléseinek között szerepel-e a komolyzene? Lám csak, a magánvalónak nevezett értékek hordozói és képviselői talán, bár általuk nem igényeltek, babérkoszorús társadalmi aktorok is? A döntések, a politikai alternatíva következményeinek nyomozására bonyolult összefüggések esetében ott van a statisztika teljes fegyvertára, a különböző "hatalomtechnikák", és szakértői rendszerek. Mindez azonban nem változtat azon, hogy a közigazgatásnak értékcentrikusnak kell lennie, bárhogyan is definiálja a politika az értéket.

Az egyetemi (akadémikus) kutatás természetesen részben szükségképpen megmarad egyfajta pozitivista szinten, amennyiben ez a társadalomtudományokban és a statisztikában egyáltalán lehetséges. Tudjuk, hogy a kérdések feltevése vagy fel nem tévése, a fogalomhasználat már egyfajta szemléletet, prioritásokat tükröz. Ebből a szempontból is elgondolkodtató azonban, hogy Magyarország eddigi tudományos virágkorához egy olyan tudományosság vezetett, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia akkori alapszabályában rögzített céljai szerinti felállítása, a statisztika terén Fényes Elek tevékenysége fémjelzett. Úgy tűnik, hogy ez a korszak sem az értéksemlegesség, vagy az értékelések egyenrangúsága korához kapcsolódott.

Természetesen bármely hangya gondolhatja, hogy ő nem hangya, hangyaboly nincs és logikailag tökéletesen indokolatlan megkülönböztetni akár elemzés céljából is a hangyák, vagy az adott boly hangyáinak közösségét. Ha egy hangya gondolja ezt, a következmény az egyed, ha egy bolynyi hangya gondolja ezt, miután a többi boly hangyái saját érdekeiket követik, akkor a boly pusztulása. Vannak továbbá társadalmakat nem alkotó fajok is, de az ember nem ilyen.

Sajnálatos, hogy ahelyett, hogy az információtermelés felhasználás, forgalmazás, felhalmozás új rendjeivel kapcsolatos tények feltárása majd ezt követően ezek a Magyar Köztársaság, a magyar nemzet érdekében történő elemzése, azaz a hazai és külföldi jelenségek, folyamatok azonosítása, következményeinek feltárása helyett egy olyan történelmi név viselője is a "posztmodern" frázisok világában találja meg szellemi otthonát, mint Dessewffy Tibor.

Budapest, 1997. július 31.

Kovács kovács